

- ★ bij punt 4 de hele maquette zacht aanlichten
- ★ bij punt 6 alle kloosters aanlichten
- ★ bij punt 17 de Melknapsteeg uitlichten
- ★ bij punt 20 een heleboel sterren in snelle opeenvolging

Leesaanwijzing:

- Cursieve teksten worden door een sonore mannenstem gelezen; het zijn citaten uit oude kronieken.
- De overige tekst wordt gelezen door een heldere vrouwenstem; het is het verhaal van de stad Hoorn.
- Elke ster (★) geeft aan dat een bepaald deel van de maquette door een belichtingsdia wordt uitgelicht.

- 1 *Hoorn, de tweede der steden van 't Noorderkwartier ligt in een kleine inham der Zuiderzee, het Hoornse Hop en is gelegen omstreeks zes uren gaans ten noordoosten van Amsterdam, vier uren be-oosten Alkmaar en drie uren ten Zuidwesten van enkhuizen. Zo werd in de 17^e eeuw de plaats van de stad Hoorn aangeduid. Hoorn was toen al ruim 4 eeuwen oud.*
- 2 Volgens Velius, de bekendste kroniekschrijver van Hoorn, is de stad als volgt ontstaan: *Daer was eertijds in den Dijk een groote Sluyse ★ met een Overtoom; / aen d' Oostsijde van den Roode-Steen dienende den Landlieden / om het binnen water uyt te lossen / en ook dagelijks voor een in en uytvaert tot de Zee. En deur dit Voorland liep in Zee seekere Kil ★ redelijk diep / en schier gekromt in manier van een Hoorn / daerom ook seer veylig voor de Schepen die daer quamen havenen. Handel is dus de reden geweest van het ontstaan van de stad.*
- 3 Midden door de stad ligt het grootste monument van Nederland: de Westfriese Omringdijk ★. Op de plek waar de rivier de Gouwe ★ door de dijk gaat, is nu het centrale plein van de stad: de Rode Steen ★. Om dit plein vinden we ook de belangrijkste gebouwen: het Stadhuis waar de burgemeesters zetelden, waar recht gesproken werd en van waaruit de handel gecontroleerd werd; de Waag, waar het gewicht van de verhandelde goederen officieel werd vastgelegd en het gebouw van de Proost, waar de kerkelijke bestuurders zetelden. Het plein ontleent zijn naam aan de Rode Steen waar doodvonnissen ten uitvoer werden gebracht.
- 4 Hoorn verkreeg al vroeg stadsrechten. In ruil voor een betaling van 1500 gouden schilden gaf graaf Willem de vijfde op Sinte Martijnsdag van het jaar 1356 aan Hoorn het stadsrecht. Hij verleende dat privilege omdat de stad Willem had gesteund in zijn

strijd tegen zijn moeder Margaretha van Beieren om de macht in het graafschap, de bekende Hoekse en Kabeljauwse twisten.

- 5 Hoorn werd reeds in de 13e eeuw belangrijk als haven doordat de Noordzee op de plek van de Hondsbosse zeewering bij Petten doorgebroken was, waardoor een vaarroute binnendoor van Noord-Duitsland naar Vlaanderen ontstond. Door zijn natuurlijke ligging werd Hoorn een belangrijke aanleghaven. Runderen vanuit Noord-Duitsland met koggeschepen aangevoerd, werden hier vetgemest om later op de belangrijke Haarlemse jaarmarkten verkocht te worden.
- 6 Een belangrijke bijdrage in de ontwikkeling van de stad hadden de kloosters die aan het eind van de veertiende eeuw zijn ontstaan.
- 7 Oorspronkelijk stonden de kloosters buiten de stad op moerassige gronden. Bij de uitbreiding van de stad kwamen de zeven vrouwenkloosters en de twee mannenkloosters binnen de stadswallen te liggen. Het oudste klooster was gewijd aan Hieronymus ★. Het Agnietenklooster ★ lag daar in de buurt samen met Catharinaklooster ★, het Ceciliaklooster ★, het Geertenklooster ★, en het Mariaklooster ★. Voorts waren in Hoorn nog gevestigd het Claraconvent ★, het klooster van Maria Magdalena ★ en het klooster der Kruisbroeders ★.
Aan het begin van de zestiende eeuw besloegen deze kloosters maar liefst 40 % van de oppervlakte binnen de stadsmuren. Het was zelfs verboden om nog meer grond binnen de stadsmuren te verkopen of schenken aan de kloosters.
- 8 De oudste kerk van de stad ★ lag oorspronkelijk op buitendijks terrein in het havenkwartier. Het kleine houten kerkje werd reeds spoedig door brand verwoest waarna in de buurt van het centrale stadsplein de nieuwe Grote of St. Janskerk ★ werd gebouwd, welke in 1370 werd ingewijd. Honderd jaar later ontstond de Noorder- of Mariakerk ★ en nog eens 25 jaar later de Ooster- of Anthoniskerk ★. Deze laatste kerk werd veelal bezocht door het vissersvolk en de matrozen van de grote handelsvaart. De Noorderkerk werd bezocht door de wat beter gesitueerde ambachtslieden, terwijl de Grote Kerk door de welvarende burgerij werd bezocht.
- 9 De maquette van de stad Hoorn zoals U die hier ziet is gebaseerd op de stadsplattegrond gemaakt door de bekende drukker, uitgever en kartograaf Ioannes Blaeu. De maquette geeft het stadsbeeld van rond 1650 weer. Op dat moment hebben de havens van Hoorn hun grootste omvang bereikt.
Zoals gezegd is de oudste haven van de stad het water hier voor de deur, de Nieuwendam ★. Als gevolg van de groei van de handel, met name op de Oostzee en Frankrijk, was er behoefte aan grotere havens en werd in 1420 de Appelhaven ★ gegraven. Ruim honderd jaar later, in 1541 werd door de bouw van de Baadlandsmuur de buitenhaven ★ tot binnenhaven gemaakt. Het nieuwe haventerrein werd voor de opkomende scheepsindustrie gebruikt. We moeten dan denken aan touwslagerijen en sloopshellingen. Bij de grote uitbreiding van de stad aan de landzijde in 1576 ontstond door dijk-

aanleg de Karperkuil ★. De Karperkuil wordt ook wel Ropjeskuil genoemd. Deze naam is al heel oud: rop of ropje is in het middelnederlands: ingewand van dieren of slachtafval. Een oud voorschrift was dat een boete diende te worden betaald door degene die een crenghe uutwerpt ende niet en bedelft.

- 10 Ook de verdedigingswerken en stadswallen die U ziet, geven de grootste omvang van de stad aan, een omvang die tot aan het begin van deze eeuw intact is gebleven. De stad was slechts toegankelijk via de 4 stadspoorten: Westerpoort ★, Noorderpoort ★, Koepoort ★ en Oosterpoort ★ terwijl aan de zeezijde de toegang verdedigd werd door de Hoofdtoren ★. De verdere verdediging aan de landzijde werd gevormd door bastions en muurtorens (eventueel namen noemen). Deze situatie, die in 1578 was ontstaan, omvatte dus de oude Middeleeuwse stad ★ en de uitbreidingen van 1508 ★, 1510 ★, 1578 ★ en 1617 ★.
- 11 De jaren 1572 en 1573 zijn voor de Nederlanden belangrijke jaren. Toen probeerden de Geuzen, de vrijheidsstrijders voor de onafhankelijkheid, vaste voet te krijgen in Nederlandse havens. Dat lukte op 1 april 1572 in Den Briel, toen Alva, de Spaanse veldheer, zijn bril verloor. Vlak daarop verklaarden enkele Noordhollandse steden, waaronder Hoorn zich vòòr de Prins. Amsterdam bleef spaansgezind en Alva begon een veldtocht tegen Naarden, Haarlem, Alkmaar. Ook zond hij een vloot de Zuiderzee op om de Zuiderzee-havens te heroveren. Doordat Hoorn de stad Alkmaar hielp met kanonnen, kon Alkmaar niet veroverd worden. Men zegt wel: van Alkmaar komt de victorie. Hoorn zelf was dus onverdedigd. In de Oosterkerk ★ werd in allerijl een kanonnengieterij ingericht. Veel klokken uit de vroegere kloosters werden omgesmolten, maar ook werd een inzameling gehouden bij de burgerij: *Ook gaven daertoe de Burgers elk als om strijd het Koperwerk dat zy in huys hadden / en werd eenige dagen lang met wagens rondsom de Stad gereden / om 't selve te vergaren. Hiervan goot meester Henrik van Trier / een fray Meester in syn handwerk / verscheyde heerlyke stukken / en dat in de Sint Anthonis Kerck ★ / die hem tot winkel ingeruimd was.*

In oktober 1573 verscheen dan de vloot van Maximiliaan de Henin, graaf van Bossu. Deze vloot telde 12 oorlogsschepen en 6 kleinere jachten; het vlaggeschip van Bossu heette De Inquisitie, telde 32 kanonnen en er waren naast de bemanning nog 200 mariniers aan boord. De Geuzenvloot telde wel meer schepen, maar die waren veel kleiner en lichter bewapend. De Geuzen probeerden meteen te enteren, terwijl de Spanjaarden met hun zware geschut liever op een afstand bleven. De legende verhaalt dat tijdens de entering van de Inquisitie de matroos Jan Haring in de grote mast wist te klimmen en daar de admiraalsvlag naar beneden haalde, waarbij hijzelf sneuvelde. Dat was het keerpunt van de strijd. De andere spaanse schepen gingen er van door, Bossu gaf zich over en ging met 200 soldaten in gevangenschap.

- 12 Over het jaar 1595 verhaalt Velius: *'t Is ook aenmerkens waerd / dat dit Jaer de Schepen die men Hoorensche Fluyten noemt / voor d'eerste mael hier in onse Stad geboud werden / zijnde de selve viermael soo lang als wijd / en seer bequaem tot de*

Zeevaart / soo om de zeylagie aen den Wind / als om 't ondiep gaen / en ook om dat sy veel mogen voeren / dies sy soo gesocht werden dat in acht jaren tijds meer als tachtig sulke schepen hier tot Hoorn uytgereed werden / tot groot profijt van de Burgers.

- 13 In vergelijking tot de toen ouderwetse schepen kon dit nieuwe fluitschip scherper tegen de wind in varen, het was ondieper en kon dus in kleinere havens komen met toch een heel groot laadvermogen. Een ander pluspunt van de fluit was dat de zeilen op een andere manier bediend werden dan de schepen die tot dan toe in gebruik waren. Daardoor kon de fluit met veel minder matrozen varen. Dat was van belang, omdat er veel vraag naar arbeidskrachten op zee was, en maar heel weinig aanbod.
- 14 vervallen
- 15 Aan het begin van de zeventiende eeuw vertrokken vanuit de haven de eerste schepen van de pas opgerichte Verenigde Oostindische Compagnie uit Hoorn. Johan van Oldenbarneveld was er namelijk in geslaagd de kleine handelsmaatschappijen in de zes voornaamste handelssteden van Holland en Zeeland te verenigen en stichtte daarmee de eerste multinational ter wereld. Omdat de VOC een monopolie had gekregen zochten vele avonturiers naar wegen om dat monopolie te doorbreken. Men zocht naar alternatieve routes via het noorden en het zuiden om naar Indië te komen. Bekende namen zijn Willem Barendsz met zijn overwintering op Nova Zembla, en Schouten en Lemaire die de route om Zuid Amerika ontdekten en de naam van de stad aan Kaap Hoorn gaven. Deze avonturierstochten werden extra gestimuleerd, omdat de ontdekker van een nieuw land voor vier jaar een handelsmonopolie kreeg.
- 16 De Verenigde Oostindische Compagnie had vestigingen in Amsterdam, Middelburg, Hoorn, Enkhuizen, Delft en Rotterdam. In de stad vergaderde men in het nog bestaande gebouw aan de Muntstraat ★ en waren er pakhuizen aan de Onder de Boompjes ★ en de Vollerswaal. De werven van de maatschappij waren gevestigd aan de zeezijde van de stad ★.
- 17 In diezelfde tijd, middenin de 80-jarige oorlog, werd ook een maatschappij opgericht die als hoofddoel had het toebrengen van schade aan de Spaanse handelsvloot. Dit werd de Geoctroyeerde WestIndische Compagnie, wat in feite een legale zeeroversmaatschappij was. Een bekende Hoornse naam is nog te vinden in de Melknapsteeg. Kapitein Willem Melknap bracht in 1625 een rijke buit de haven van Hoorn binnen. Vanuit het hoofdkantoor in de Ramen ★ en later op de Binnenluijendijk ★ werd ook gehandeld in suiker, zout, verfhout en helaas ook slaven voor de plantages in Amerika.
- 18 De belangrijkste handel voor Hoorn was echter de houtvaart op Scandinavië. In die tijd was dat het bouwmaterial bij uitstek voor zowel woningen, schepen, molens enzovoorts. Het graan dat ook uit die streken werd gehaald werd doorverkocht aan de landen rond de Middellandse Zee en werd soms verkocht voor vier keer de inkoop-

prijs. Een dergelijke winst was nodig omdat men zulke grote risico's liep van schipbreuk, Duinkerker kapers en de Barbarijse en turkse zeerovers. Bekend is dan ook dat regelmatig collectes in de stad werden gehouden om de Hoornse zeelui uit gevangenschap en slavernij vrij te kopen.

- 19 De compagnie van Spitsbergen ook wel de Noordsche Compagnie genoemd had zich tot doel gesteld ter walvisvaart te gaan. *Van de Algemene Staten verkregen zy Octroy om, gedurende de tijd van twee jaren, alleen te mogen handelen van Nova Zembla tot de straat Davis toe, daar onder begrepen Groenland, Spitsbergen, 't Bereneiland en andere landen daaromtrent gelegen.* In de Noordelijke IJsee ligt het Jan Mayeneiland, genoemd naar de Hoornse walvisvaarder. Het kantoor was gevestigd in de Hoofdtoren ★, de oude verdedigingstoren aan de zeezijde van de stad. De verwerking van de walvissen geschiedde deels op Smeerenburg, deels in de stad zelf. De traanovens waren gevestigd op het uiterste puntje van het Oostereiland ★ terwijl de schepen hun vaste ligplaats hadden in de huidige Grashaven ★.
- 20 In de achttiende eeuw is het verval, dat al aan het eind van de zeventiende eeuw was begonnen nog verder gegaan. De plattegrond van Hoom getuigt daarvan, grote delen van de havens waren niet meer in gebruik of dichtgeslibd. De Nieuwe haven ★ bestond niet meer, de Westerhaven ★ heet nu Grashaven, een naam die duidt op verval, op de plek van de zuidelijke havens ★ is nu een park en het Rottegat ★ wordt nu gebruikt als hertenkamp. Stad en havens hebben nu slechts deze omvang ★. Deze situatie is feitelijk gebleven tot ruim in de twintigste eeuw; pas in de zestiger jaren is de stad tot zijn huidige omvang gegroeid. Gelukkig zijn er veel oude gebouwen tot in de huidige tijd bewaard gebleven, deze kunt U gaan zien, door de routebeschrijvingen door de stad te volgen ★.

Einde van het programma